

İktisat Eğitimi ve Piyasa Ekonomisi*

Metin Uçar**

1980'li yılların sonlarından itibaren, aslında başarısızlıkları daha önceden anlaşılmış olan merkezden planlanan ekonomilere sahip sistemlerin siyasal olarak da çöküşü, piyasa ekonomisinin zaferi olarak ilan edildi. Bu zafer havası, tarihin bu önemli dönüm noktasından önce de piyasa ekonomisini savunan iktisatçılar da dahil olmak üzere bu konularla ilgilenen bir çok insana, 20. yüzyıl boyunca piyasa ekonomilerinin de hem teorik hem de pratik olarak "müdahale" tehdidiyle karşı karşıya olduğu gerçeğini unutturmuş görünüyor. Bugün hâlâ, devam ettiğini gözlemleyebildiğimiz bu tehdidin bir çok nedeni olabilir. Fakat bu makale yalnızca, tehdidin kaynaklarından biri olduğuna inanılan iktisat eğitimi üzerinde duracaktır. Başka bir ifadeyle, bu makalenin amacı iktisat eğitiminin bir piyasa ekonomisinin kuruluşu ve işleyişi üzerinde olumsuz etkilere sahip olduğu önermesini tartışmaktır.

İşi "iktisat"ı anlamak ve anlatmak olan üstelik bu işten para da kazanan birinin, iktisat eğitiminin günümüzün hakim kavramı olan piyasa ekonomisi üzerinde olumsuz etkilere sahip olduğunu iddia etmesini yadırgayanlar olacağını tahmin ediyorum. Buna karşılık söylenebilecek sözlerden ilki, bu durumun, iktisat-

çılar da dahil olmak üzere insanların her zaman ve her yerde "homo-economicus" olmadığını gösteren bir kanıt olabileceğidir. İkincisi ise, bilimin yalnızca evreni ve toplumu anlamamıza yarayan içsel gelişimini tamamlamış bir araç olmadığıdır. Schumpeter'in ifadesiyle "her bilimin ilk buluşu kendini buluşudur. Belirli sorulara kaynak oluşturan bir dizi birbiriyile ilintili olgunun varlığının bilinci, doğal olarak analitik çabaların gerekli koşuludur"¹ Fakat bu kendini buluş anlık ve tam bir keşif değildir. Bilim, kendine özgü yöntemlerle eşyayı ve olayları irdelerken, bu iş esnasında kullandığı yöntemler ve sonuçlar üzerindeki tartışmalar da devam eder. Ancak, bu makalenin amacı yöntem tartışmalarından bahsetmek değil, iktisat biliminin eğitim kurumlarında aktarılma sürecinin ve yönteminin öğrencilerin düşünce dünyasında piyasa ekonomisi hakkında, iktisat biliminin kendisinden -kastedilmeksizin- kaynaklanan olumsuz izlenimler bıraktığı önermesini tartışmaktır. Burada kullanılan "iktisat bilimi" adlandırması, herkesin tahmin edebileceği gibi, piyasa ekonomisine ve liberal demokrasiye zaten karşı olan sosyalist veya diğer bazı sofistike yaklaşımları kastetmemektedir; tam aksine, iktisat literatüründe "Klasik İktisat", "Neo-klasik İktisat" veya "Liberal İktisat" olarak bilinen ve günümüzde "piyasa ekonomisi" şeklinde yaygın olarak kullanılan

** Atatürk Üniversitesi, Erzurum Hukuk Fakültesi, Ekonomi-Maliye Bölümü, Araştırma Görevlisi.

anlamıyla "iktisat"tır. Her ne kadar, 1930' lar-
dan günümüze kadar bazı iktisat öğreticileri,
liberal iktisatın yöntemlerini kullanarak sosya-
lizmi haklı çıkaran sonuçlara varmayı başarmış
ve öğrencilerine bunları aktarmışlarsa da
(söz konusu dönemin bazı ders kitapları kütüp-
hanelerimizde delil olarak hâlâ durmaktadır ve
belki de bazı eğitim kurumlarında bugün de
okutulmaktadır) burada etkilerinden endişe
duyulan iktisat eğitimi bu da değildir. Kastedi-
len, yaklaşık bir asırdır iktisat kitaplarında, pi-
yasa ekonomisinin tanımıyla başlayan, işleyi-
şiyle devam eden ve öğrenciler tarafından samimî
bir şekilde piyasa ekonomisi veya liberal
iktisat diye anlatılan iktisadın ta kendisidir.

Her ne kadar, daha önce, iktisat içi yöntem
tartışmalarına girmeyeceğimizi söylesek de,
iktisat eğitiminin kastedilen olumsuz etkileri-
nin önemli bir bölümü yöntemden kaynaklan-
dığı için kısaca bu konuya değinmek zarureti
vardır. 17. ve 18. yüzyılda fizikteki gelişmeler
toplumsal konularla ilgilenen düşünürleri bü-
yük ölçüde etkilemiş ve bu etki doğa bilimi
yöntemlerini sosyal araştırmalarda kullanma
çabalarına yol açmıştır. Bilindiği üzere ünlü
fizikçi Newton bir kaç yasadaki hareket ederek
bütün evreni açıklayacak bir model geliştirmişti.
Bu yasalar, dünyanın, ayın ve gezegenlerin
yörüngelerinin büyük bir doğrulukla hesaplan-
masına olanak veriyordu. Newton mekaniğine
göre, fiziksel bir sistemin belli bir zamandaki
-buna başlangıç zamanı diyoruz- durumunu,
yani konum ve hızlarını biliyorsak diğer herhangi
bir zamandaki durumunu da kestirebiliriz.²

Fizikteki bu gelişmeler, sosyal düşünürleri,
toplumu da bir kaç yasa çerçevesinde açıkla-
yabilecek bir teori arayışına itmiştir. Bu etki
doğrultusunda, modern sosyal düşünürler, top-
lumu evrensel bir hareket yasasından yola çıkarak
açıklamaya çalışmışlardır. Nitekim, iktisat
biliminin kurucusu sayılan Adam Smith'in ilk
kitabı, Newton'un fizikte kullandığı yöntemi

mi önce ahlâk felsefesine sonra da iktisada uy-
gulamaya çalıştığı "Astronomi Tarihinin Gösterdiği
Üzere Felsefi Araştırmaları Yöneten ve Yönlendiren
İlkeler" adını taşımaktadır.³

Nasıl Newton işe maddenin hareketini tanımlayarak
başladıysa, iktisatçılar da insan davranışını tanımlayarak
başladı. Bu, literatüre "homo-economicus" olarak geçen
çıkarları peşinde koşan insan varsayımdır. Bu varsayım
gerekliydi, çünkü ancak davranışları öngörülebilir
insan bugüne kadar süregelen iktisat bilimini mümkün
kılabilirdi. Başka bir ifadeyle, o günkü bilim anlayışına
göre "bilimin varolabilmesi için benzer koşulların benzer
sonuçlara yolaçması gerekiyordu. (Bugün parçacık
fizikinde, benzer koşulların benzer sonuçlara yolaçmadığı
görülmeyle beraber, bilim varlığını sürdürüyor).⁴

İktisat öğreticisinin piyasa ekonomisini anlatmak
hususundaki ilk sıkıntısı bu "ekonomik insan" varsayımından
kaynaklanır. Bu varsayım tahtaya ilk yazıldığında öğrenciler
arasında bir hareketlenme olur; kimi kızgın, kimi alaylı
bakışlarla tahtaya ve hocasına bakmaya başlar. Bencil ve
çıkarları peşinde koşan insan tipi hoşlarına gitmez ve bunda
pek de haksız sayılmazlar. Çünkü, Ayşe Buğra'nın isabetle
dikkat çektiği gibi "Aslında kişisel çıkar peşinde koşan,
ekonomik faaliyetlerinde yalnızca çıkar duygusuyla hareket
eden rasyonel birey tipi, Smith'in ve diğer iktisatçıların çoğunun
benimsedikleri insan idealleriyle ve genel geçer ahlak değerleriyle
kesin bir uyumsuzluk içeriyordu. Bu durum, pek çok iktisatçıyı söz
konusu davranışsal varsayımın 'aslında' ne ifade ettiğiyle ilgili
açıklamalar yapmaya itiyordu. Bu açıklamalarda iktisatçılar,
insanların bencil ve çıkarıcı yaratıklar olduklarını öne sür-
ren ve bunun iyi bir şey olduğunu savunan kimseler olmadıklarını
kendilerine ve herkese kanıtlamaya çalışıyorlardı. Fakat "ekonomik
insan" varsayımının yaratıcıları olan iktisatçıların kendileri de
ekonomik faaliyetlerinde

yalnızca maddî çıkar hırsıyla hareket eden insanı, hem ahlakî açıdan oldukça sevimsiz, hem de insan gerçekliğini yansıtmak açısından son derece sınırlı bulmalarına rağmen doğa bilimlerinde başarıyla uygulanan yöntemleri iktisada uygulamak ve insan üzerinde zorlayıcı baskılara gerek bırakmaksızın işleyen bir toplum düzeninin kavramsallaştırılması amacıyla bu varsayımdan vazgeçemediler.⁵ Hayek ise "Adam Smith ve izleyicilerinin rasyonel insan tipini geliştirdikleri veya ekonomik davranışları rasyonalist bir psikolojiden kaynaklanan varsayımlarla izah ettikleri..." görüşüne karşı çıkmaktadır. O'na göre "... durum hiç de böyle değildir. Onlar, insanların tabiatı itibarıyla tembelliğe, gevşekliğe, tedbirsizliğe, israfa daha yatkın olduklarını, ancak şartların zorlamasıyla ekonomik davranır ve araçlarını dikkatle amaçlarına uydurur hale gelebildiklerini düşünmüşlerdir. Yani, ille de bu terimi kullanmak gerekirse, insanların irrasyonel davranmaya daha meyilli olduklarına inanmışlardır.⁶ Diğer yandan, metodolojik tartışmalarla ilgilenenler, sonuçta bunun bir varsayım olduğunu, dolayısıyla konunun abartılmasına gerek olmadığını düşünebilirler. Hem Hayek'in uyarısını hem de ikinci görüşü önemli bulmakla beraber, bu varsayımın diğer bütün sonuçlarını görmezden gelsek bile, McCloskey'in iktisatta matematik kullanımı için kullandığı ifadeyle bunun "kötü bir halkla ilişkiler politikası" olduğunu söyleyebiliriz.⁷ Çünkü, ekonomik insan varsayımıyla başlayan iktisat eğitimi, daha ilk anda piyasa ekonomisini genç öğrencilerin zihninde ahlakî sorgulamaya karşı karşıya bırakmaktadır.

İktisat öğreticisinin piyasa ekonomisini anlatmaktaki ikinci zorluğu "Tam Rekabet Piyasası" varsayımıyla ilgilidir. Bilindiği üzere iktisatçılar piyasaları tam rekabet piyasası ve eksik rekabet piyasaları olarak ayırmaktadır. Buna göre, tam rekabet piyasası hipotetik olarak tanımlanmış ve ulaşılmaya çalışılan bir piyasadır. Gerçek hayattaki piyasalar eksik rekabet piyasalarıdır. Bu varsayımın iktisat eğitimi-
 mindeki tehlikesi ise bir piyasa ekonomisinden umulan faydaların ancak tam rekabet şartlarında ortaya çıkacağı, böyle bir piyasa da olmadığına göre eksik rekabet piyasalarına müdahale edilmesinin faydalı olabileceği sonucunu doğurmasıdır. Hayek'in dikkat çektiği gibi, tüm ekonomi boyutunda tıpa tıp aynı (homojen) malın üretilmesi, işlem maliyetlerinin sıfır olması ve hepsinden önemlisi kişi ya da firmaların tam bilgiye sahip olması gerçek yaşamda yoktur ve de olamaz. Gerçek yaşamda, mallar oldukça birbirlerinden farklı (heterojen), araştırma-işlem maliyetleri kaçınılmaz ve bilgi piyasadaki kişi ya da firmalar arasında dağılmış durumdadır. Her üretici, yalnız kendi malının piyasası ile ilgili bölgesel, kısmî ve yanlış olması muhtemel bilgilere sahiptir. Rekabetçi piyasada tüm faaliyetler bu eksik bilgiye dayanır.⁸ Bu nedenle "tam rekabet şartları rekabetçi faaliyetlerin olmadığı bir durumu ifade eder ve asıl sorunun ne olduğunu gizler. "Açıktır ki herkesin her şeyi bildiğini varsaydığımızda çözülecek bir şey yoktur ve gerçek problem, varolan bilginin ne kadar çoğunun kullanılmasının nasıl başarılacağıdır. Bu, rekabetçi bir toplum için en iyi bilen insanları nasıl bulacağımız sorusunu değil, fakat kendi özel işi için yeterli bilgiye sahip olmayan insanların bu işi başarması için nasıl bir kurumsal düzenleme gereklidir sorusunu ortaya çıkarır."⁹ Başka bir ifadeyle "...rekabet, tıpkı bilimdeki deney gibi, herşeyden evvel bir keşif yöntemidir. Keşfedilecek olguların zaten bulunduğu varsayımından hareket eden hiç bir teori onu layıkı veçhile ifade edemez. Hepsi birlikte, her zaman hesaba katılacak hiç bir önceden belirlenmiş bilinen ya da 'verili' olgular yelpazesi yoktur. (...) Gerçek mesele, yüzbinlerce insan arasında dağılmış, fakat bütünüyle kimseye verilmemiş bilgi, beceriler ve bilgi edinme fırsatlarının optimum kullanımına en iyi ne şekilde yardımcı olabileceğimizdir. Rekabet insanların bilgiyi edindiği ve birbirlerine ilettikleri bir süreç olarak görülmelidir; onu,

sanki bütün bu bilgi başlangıçta herhangi bir kişi tarafından elde edilebilirmiş gibi değerlendirmek, rekabeti hiç anlamamaktır."¹⁰

İktisat eğitiminin yöntemden kaynaklanan diğer bir mahzuru, yöntemin basitleştirici niteliğinin sonucudur. Yunanca kökenli ekonomi sözcüğü "ev idaresi" anlamına gelir. Yalnız buradaki ev, kan bağlarının birleştiği bir aileden çok, bir yetki alanını belirler. Yani, yalnızca biyolojik anlamda bir baba olarak göremeyeceğimiz "paterfamilias"ın çocukları ve köleleri, karısı ve mülkü üzerindeki yetki alanı...¹¹ Her ne kadar modern zamanlarda, özellikle makro yaklaşımların etkisiyle ülke ekonomilerinin tek bir örgüt olarak tasarlanması ekonomi kavramının anlamında kaymalara yol açmış olsa bile, Hayek'in ifadesiyle "doğru anlamda ekonomi, teknik anlamda bir örgüttür; yani tek bir kuruluşun bildiği araçların kullanımının bilinçli olarak tasarlanmasıdır. Oysa piyasanın kozmosu böyle tek bir amaçlar ölçüyle ne yönetilir ne de yönetilebilir; aksine, ayrı ayrı bütün üyelerinin değişken ve karşılaştırılabilir olmayan çok sayıda amacına hizmet eder."¹² Oysa, iktisat eğitimi, pozitif iktisadın kullandığı yöntemin sonucu olarak, iktisadî olayları ve ilişkileri basitleştirmek eğilimindedir. İktisat kitapları piyasanın kozmosundan çok, piyasa içindeki ekonomik birimlerin (firma, aile gibi) davranışlarını varsayımlar yardımıyla basitleştirerek tek bir amaç, yani maximizasyon -en çoklaştırma - çerçevesinde analiz etmektedir. Bundan daha önemlisi, basitleştirilmiş, yani değişken sayısı kontrol edilebilecek kadar aza indirilmiş matematik modeller kullanılarak, ekonomik olay piyasanın kozmosundan soyutlanmaktadır. Bunun sonucunda, tahtaya çizilmiş grafikler üzerinde bir kalem darbesiyle faiz oranları düşürülüp yatırımlar artırılabilir. Faiz oranlarını düşürmek için ise para piyasası grafiği üzerinde para arzı eğrisini sağa kaydırmak, yani para arzını arttırmak kafidir. Bu büyüleyici mekanizmayı gören bir öğrencinin ülkede

ekonominin kötü olmasından gaflet ve delalet içinde olan ekonomi yöneticilerini sorumlu tutması kaçınılmazdır. Bu durum, öğrencinin zihninde ekonomiye müdahaleyi meşrulaştıran bir sonuçtur. Oysa para arzının arttırılmasının diğer muhtemel sonuçları yalnızca modelin dışında tutulmuştur, gerçek hayatın dışında değil. Geleneksel analizlerin dışında kalan ve bu tür tehlikelere dikkat çeken görüşler, iktisat kitaplarının sonlarında, yani "bir de böyle enteresan şeyler söyleyenler var" kısmında bir kaç satırlık yer işgal etmektedir.

Para arzının, iktisat kitaplarında bağımsız bir değişken olarak ele alınması tesadüf değildir. Friedman'ın dikkat çektiği gibi "devletin para sisteminden sorumlu olması çoktan beri kabul görmüştür. Devletin eylemde bulunacağı başkaca ekonomik etkinlik alanlarından hiç birisinde bu denli düzenli bir kabul büyük bir olasılıkla yoktur"¹³ Oysa para arzındaki değişmelerin nisbi fiyatlar üzerindeki etkisi piyasa ekonomisine inanan bir iktisatçının asla küçümsemeyeceği kadar önemlidir. Bu konuda Hayek şöyle demektedir: "Halkın ve, koruyucu ki, pek çok şöhretli ekonomistin dahi anlayamadığı şey, bu süreçte hizmetler için önerilen fiyatların, değişik insanların yaptıklarının karşılıkları vazifesini değil, fakat onlara kendileri ve genel çıkar için neler yapmaları gerektiğini gösteren sinyaller vazifesini görmesidir".¹⁴ Toparlarsak, bir model üzerinde kolayca artırdığımız para arzı gerçekte fiyat sistemini, yani piyasa ekonomisinin can damarlarını tahrip etmektedir.

Hemen şuna dikkat çekmek istiyorum ki, varsayımlara dayanarak teoriler oluşturmak yalnızca iktisadın değil, hemen bütün bilimlerin kullandığı bir yöntemdir. Mesela bir fizik öğreticisi, "Başlangıç Durumuna Hassas Bağlılık" olarak isimlendirilen konuyu anlatmak için tahtaya üstünde bir çok bilardo topu bulunan bir bilardo masası çizer. Toplardan biri, ilk vuruşu yapacağımız başlangıç topudur.

Tam bu noktada, öğretici öğrencilerinden başka bazı şeyler de ister. Öğrencilerin, başlangıç topuyla -fiziğin bizzat kendisine aykırı bir şekilde- uzayda aynı konumu paylaşan, onunla içiçe, yani bir anlamda başlangıç topunun hayaleti olan başka bir topu hayal etmeleri gerekir. Böylece başlangıç topuna vurulduğu zaman hayalet topa da vurulmuş olacak (yani vurulduğu hayal edilecek) ve sonrasında bu iki topun hareketlerinin başlangıç durumuna bağlılığı test edilecek... İş bununla da kalmaz; aynı zamanda bilardo masası üstündeki hareketlerde sürtünme de yok farzedilecek...¹⁵ Şimdi bilimsel olmadığını bilsem de, doğru olduğuna inandığım bir düşüncemi ifade edeceğim: bugüne kadar hiç bir fizik öğrencisi, hocasına yukarıda anlatılan varsayımların gerçek dışı veya saçma olduğunu söylememiştir. Eğer, herhangi bir zamanda, herhangi bir yerde bir öğrenci bunu söylemiş olsaydı bile, hocası gözlüklerinin üstünden ona öyle bir bakardı ki, bir daha hiç bir fizik öğrencisi bunu aklından geçirmeye cesaret edemezdi. Oysa hiç bir iktisatçı, insanı uzayda hayaletiyle aynı konumda varsaymadığı halde, iktisat öğrencileri iktisat biliminin (özellikle ceteris paribus ve homo economicus gibi) varsayımlarına itiraz etme eğilimindedir.

Bunun nedeni, Robinson'un dikkat çektiği gibi, toplumbilimlerin ve dolayısıyla da iktisatın ilgilendiği sorunların politik ve ideolojik bir içeriğe sahip olmasıdır. Böylelikle, pek çok değer yargıları da toplumsal bilimlerde içerilmiş olur.¹⁶ Bu nedenle, bir fizik öğreticisinin, sürtünmeyi yok saymak gibi gerçek dışı varsayımı, öğrencilerin değer yargılarıyla veya ideolojik önyargılarıyla çatışmadığı için itirazlara kaynaklık edecek bir argüman olmamaktadır.

Şu ana kadar iktisat biliminin varsayımlarının gerçekçi bulunmamasının (veya olmamasının) ortaya çıkardığı sorunlardan bahsettim. Fakat, asla eğer bu varsayımlar ciddiye alınsaydı hiç bir problem kalmazdı anlamına gele-

bilecek bir şey söylemedim. Hatta tam tersine, bu varsayımların ciddiye alınması, alınmamasından daha tehlikeli bile olabilir. Bir örnek verecek olursak; fizik öğrencileri, öğrencilerine bir konuyu anlatmak için zaman zaman yerçekimsiz bir ortamı varsaymış olsalar bile, bugüne kadar hiç bir fizik öğrencisi bu varsayımı ciddiye alarak kendini yüksekten aşağıya atmamıştır. Fakat, iktisat biliminin varsayımlarını ve kendi ürettiği varsayımları ciddiye alarak ülkesinin ekonomisini kurtarmak için modeller geliştirip uygulamaya çalışan çok sayıda "ekonomiden sorumlu devlet bakanı" çıkmıştır. Takdir edersiniz ki bu ikincisi birincisinden daha tehlikelidir; çünkü birincisi yalnızca yüksekten atlayanların, ikincisi ise bütün toplumun ekonomik ve sosyal hayatını tehdit eder.

Nitekim, sosyal ilişkileri homo economicus varsayımından, yani bütün davranışlarında ekonomik rasyonaliteye göre hareket eden insandan hareketle açıklamaya çalışan Nobel ödüllü iktisatçı Becker'e göre "Bir kişi eğer evlilik durumundaki gelirinin bekârlık durumundaki gelirini aştığını görürse, evlilik piyasasına girer. Dolayısıyla, evlilik piyasasına isnaten hesaplanan gelirler, yalnızca evlenenlerin sınıflandırılmasını değil, evlenerek durumlarını düzeltmeyecekleri için kimlerin bekâr kalacağını da belirler".¹⁷ Bu cümleler ekonomik insan varsayımıyla tutarlıdır ve eğer bilim yalnızca "iç tutarlılık"tan ibaret ise aynı zamanda bilimseldir. Fakat, bu cümlelerde anlatılanların doğru olup olmadığını test etmek için herkesi kendi evliliği üzerinde düşünmeye davet ediyorum. Bu aynı zamanda, Buğra'nın ifadesiyle "bilimsellik kaygısının artık gerçeği anlamak çabasının önünde bir engel oluştur"duğu¹⁸ önermesi üzerinde de düşünmek anlamına gelecektir.

İktisat eğitiminin, piyasa ekonomisine ilişkin yöntemden değil de içerikten kaynaklanan bir başka olumsuz etkisi de, iktisat teorisinin üretim ve bölüşüm teorileri olarak ikiye ayrıl-

miş olmasından kaynaklanır. Üretimle bölüşümün değişik yasalar çerçevesinde ele alınmasının kökeni Ricardo'ya kadar uzanır. Ricardo, üretim ve fiyat belirlenmesini emek-değer kuramı çerçevesinde ele alırken, bölüşümü üç üretici faktörün, emek, toprak ve sermayenin yarattığı ürünün ilgili üç sınıf arasında bölüşülmesi bağlamında inceliyordu. Ama Ricardo, hem üretimin hem de bölüşümün ekonominin doğal yasalarınca belirlendiğini öne sürüyor ve her iki alanda da düzenleyici müdahaleye karşı çıkıyordu. J. S. Mill, Ricardo'nun üretimle bölüşüm alanları arasında yaptığı ayrımı, üretim yasalarının müdahale edilmemesi gereken doğal yasalar olduğu, ama bölüşüm alanına toplumsal amaçlar doğrultusunda müdahale edilebileceği şeklinde yeniden ifade etti. Böylece, değiştirilemez evrensel yasalar üretim alanıyla sınırlı kalırken, kurumsal unsurlar ve adil bir bölüşümle ilgili değer yargıları, bölüşüm alanına girebiliyordu.¹⁹ İlkel bir kabilede, kabilenin erkek üyelerinin kabile reisinin emriyle ava çıkıp av dönüşünde üretimlerini bir arada toplamaları ve kabile reisinin veya emredici sosyal normların yönlendirmesiyle bölüşmeleri belki mümkün olabilir. Aynı durumu modern üretim süreci içine sokmaya çalışmak, yalnızca bölüşümle ilgili değil bundan daha çok üretimle ilgili problemler ortaya çıkaracaktır. Çünkü, bir piyasa ekonomisinde üretim ve bölüşüm aynı prosedürel sürecin sonucudur ve bugüne kadar bütün uygulamalar da göstermiştir ki, bölüşüme müdahale etmek ancak bu prosedüre -yani piyasa sürecine- müdahale edilmesiyle mümkündür ve bunun diğer anlamı da üretim sürecine müdahale etmektir.

İktisat teorisinin üretim ve bölüşüm teorisi olarak ayrılması olgusuyla bugün hâlâ bir çok iktisat kitabında karşılaşmak mümkündür. Örneğin; Besim Üstünel'e göre "Bir toplumda gelir bölüşümünün nasıl cereyan ettiğini incelemek, her üretim faktörüne düşen payın ne kadar olacağı konusunda kimin hangi ilkelere göre karar verdiğini ya da hangi temel güçlerin

bu payların büyüklüğünü etkilediğini araştırmak bölüşüm teorisinin konusudur. Bölüşüm teorisi, ekonomi ilminin en önemli ve en çok tartışılan konularından biridir. (...) Buna karşılık, gelir bölüşümü sorunu makro seviyede de ele alınabilir. Toplam üretimin, yani millî gelirin toplumun muhtelif sınıfları veya ülkenin farklı bölgeleri arasında nasıl paylaşıldığını incelersek makro düzeyde bir bölüşüm analizi yapmış oluruz".²⁰ Hemen şunu ilave etmek gerekir ki, Üstünel aslında kitabında bölüşümle ilgili yeni teorik önermeler ortaya koymamaktadır. Hatta, bölüşüm teorisini fiyat teorisinin faktör piyasasına uygulanan bölümü olarak nitelendirmektedir.²¹ Ancak, bu durumda da "bölüşüm teorisi" isimlendirmesi tartışmalı hale gelmektedir. Üretim faktörleri sahiplerinin davranışlarını fiyat teorisi açısından incelemenin fiyat teorisinden bağımsız bir teori oluşturmak anlamına gelmeyeceği açıktır.

Bölüşümle ilgili, piyasa ekonomisiyle çelişen diğer bir yaklaşım da bölüşümü "Pareto optimumu" çerçevesinde ele almaktır. "Biri-lerinin faydasını azaltmadan diğerlerinin faydasını arttırmak" imkânı veya düşüncesi öğrenci için analitik bir araç olmaktan çok "yeni-den dağıtım"ı meşrulaştıran bir argüman anlamına gelebilir.

İktisat eğitiminin piyasa ekonomisi düşüncesini tehdit eden diğer bir alanı özellikle 20. yüzyılda popüler olan "kalkınma iktisatı"dır. Bu yüzyılın siyasal gelişme teorileriyle de paralellikler arzeden kalkınma iktisadı geri kalmış ve/veya az gelişmiş ülkelerin kalkın(dırıl)ması idealinden hareket eder. Kültürel unsurlar bir tarafa bırakılırsa, kalkınmanın önündeki en önemli engel sermaye kıtlığıdır. "Fakirliğin kısır döngüsü"nden kurtulmak için sermaye birikimine ihtiyaç olduğu aşikârdır. Fakat, fakir toplumların tassarruf potansiyelinin ve eğiliminin düşük olduğu da malumdur. Bu probleme kalkınma iktisadının getirdiği en

önemli çözüm, gelirin bir kısmına henüz bireylerin eline geçmeden, devlet tarafından el konulmasıdır. Böylece oluşturulacak sermaye ülkenin kalkınması için hangi yatırımların nereye yapılacağını bilen -ve herhalde homo economicus olmayan- bürokrasi tarafından yatırıma dönüştürülerek ülkenin üretim kapasitesi artırılacaktır. Eğer bu yaklaşım ciddiye alınacaksa, bugünkü dünyada bir elin parmaklarını geçmeyecek kadar ülke dışında kalan ülkeler uygulama alanı olarak görülebilir. İşin ilginç tarafı, öyle de olmaktadır. Fakat, burada şu soruyu sormak mümkündür: Acaba bu yaklaşımlar o ülkelerin kalkınamamasının en önemli nedeni olamaz mı?

Bu makalenin kapsamı içine girebilecek başka konular da vardır. Özellikle, 1930'lardan sonra müdahaleci politikaların teorik alt yapısını oluşturan ve iktisat kitaplarında "modern kuram" olarak nitelendirilen Keynes iktisadının üzerinde durmak da bu makalenin kapsamı içine girebilir. Fakat, 1970'li yıllardan günümüze kadar Keynes iktisadıyla ilgili eleştiriler yoğun olarak devam ettiği ve bu konu bu makalenin hacmini zorlayacağı için üzerinde durulmamıştır.

Sonuç olarak, başlangıçta da ifade edildiği gibi, bugüne kadar süregelen iktisat eğitiminin iktisat öğrencileri için piyasa ekonomisini doğru olarak anlaşılabilir, değerli kılabılır ve savunulabilir bir şekilde sunmadığını düşünmek için bir çok nedenin olduğu söylenebilir. Ancak, takdir edersiniz ki, bu satırların daha yolun başındaki yazarı iktisat eğitimiyle ilgili yeni bir yöntem önerme durumunda değildir. Yalnızca, bu makalede bahsedilen potansiyel mahzurların etkisini azaltmak için iktisat öğrencilerini metodolojik tartışmalardan haberdar kılmanın zorunlu olduğunu söyleyebilirim. Belki bu şekilde, iktisat eğitimi, büyük çoğunluğu ekonomiye müdahale tekniklerini çok iyi öğrenmiş bürokratlar yetiştirmek yerine gerçek bir piyasa ekonomisinin ortaya çıkışına katkıda bulunabilir.

* Bu makale, 10 Nisan 1999 günü Liberal Düşünce Topluluğu üyelerinin katılımıyla Erzincan'da yapılan "2000'li Yıllarda Türkiye: Ekonomik ve Siyasi Liberalizm" konulu panelde yapılan konuşmanın temel metnidir.

Notlar

1. J. A. SCHUMPETER, *History of Economic Analysis*, New York, Oxford University Press, 954, s. 107; aktaran: Ayşe BUĞRA, *İktisatçılar ve İnsanlar*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1989, s. 40.
2. David RUELLE, *Rastlantı ve Kaos*, çev: Deniz Yurtören, Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu, Ankara 1994, s. 26.
3. Ayşe BUĞRA, *a.g.e.*, ss. 46-47.
4. Richard FEYNMAN, *Fizik Yasaları Üzerine*, Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu, Ankara 1995, s. 172.
5. Ayşe BUĞRA, *a.g.e.*, ss. 44-46.
6. F. A. HAYEK, *Individualism and Economic Order*, London and Chicago, 1948, s. 11; aktaran, Atilla YAYLA, *Özgürlük Yolu-Hayek'in Sosyal Teorisi*, Turhan Kitabevi, Ankara 1993, ss. 97-98.
7. D. N. MCCLOSKEY, *The Rhetoric of Economics*, Madison Wisconsin: University Wisconsin Press, 1985; aktaran: Ayşe BUĞRA, *a.g.e.*, s. 204.
8. J. GRAY, "Hayek on the Market Economy and the Limits of State Action" D. HELM (1989) (ed.): *The Economic Borders of The State*, Oxford University Press; aktaran Turan YAY, *F. A. Hayek'te İktisadi Düşünce*, Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa 1993, s. 59.
9. F. A. HAYEK, *a.g.e.*, s. 95; aktaran Turan YAY, *a.g.e.*, s. 59.
10. F. A. HAYEK, *Hukuk, Yasama ve Özgürlük - Özgür Bir Toplumun Siyasi Düzeni*, çev: Doç. Dr. Mehmet Öz, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1997, s. 103.
11. Ayşe BUĞRA, *a.g.e.*, s. 21.
12. F. A. HAYEK, *Kanun, Yasama Faaliyeti ve Özgürlük - Sosyal Adalet Serabı*, çev: Musafa Erdoğan, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1995, s. 150.
13. Milton FRIEDMAN, *Kapitalizm ve Özgürlük*, Altın Kitaplar Yayınevi, çev: Doğan Erberk-Nilgün Himmetoğlu, 1988, s. 54.
14. F. A. HAYEK, *Özgür Bir Toplumun Siyasi Düzeni*, s. 213.
15. David RUELLE, *a.g.e.*, ss. 37-42.
16. Joan ROBINSON, *İktisadi Felsefe*, çev: Mehmet Tomanbay, V Yayınları, Ankara 1986, s. 25.
17. G. S. BECKER, *A Treatise on the Family*, Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1981, s. 77; aktaran: Ayşe BUĞRA, *a.g.e.*, s. 200.
18. Ayşe BUĞRA, *a.g.e.*, s. 215.
19. Ayşe BUĞRA, *a.g.e.*, ss. 64-65.
20. Besim ÜSTÜNEL, *Ekonominin Temelleri*, 1989, s. 257.
21. Besim ÜSTÜNEL, *a.g.e.*, s. 260.